

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE HAFİYYE TEŞKİLÂTI VE JURNALLER*

Mehmet Ali BEYHAN**

Giriş

Gizli istihbâratın tarihi, her halde insanoğlunun "devlet mefhûmuyla tanıştığı tarih" kadar eskidir. Gerek İslâm coğrafyasında ve gerek diğer coğrafyalarda kurulan bütün devletler istihbârata önem vermişlerdir.

Zirâ bir hükümdârın "sâhib-i haber ve münhî" tayin etmesi ve bunlara sahip olması basîret ve adalete uygunluk olarak kabul edildiği gibi, aksi zaafiyete ve zulme hamledilmiştir.¹

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren, bilhassa mücâvir devletler hakkında bilgi toplama faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu, daha çok, devletin aleyhinde olabilecekleri önceden haber alma ve bununla "tertipleri bozma" amacına yönelik olmuştur. Osmanlı Devleti'nin başlangıçta, yabancı devletlere karşı martolosları casus olarak kullandığı ve bunlar vasıtasıyla bilgi topladığı bilinmektedir. Nitekim Sultân II. Murad'ın Kosova Savaşı (1448) sırasında Martolos Doğan'ı Macarlar hakkında bilgi toplamaya memur ettiğini biliyoruz.² Böyle bir istihbarat çalışması, Pîri Mehmed Paşa'nın tavsiyesi doğrultusunda, Çaldıran Seferi esnasında İran Ordusu hakkında yapılmış, Osmanlı casusları İran içlerine kadar gönderilerek İran'ın askerî gücü ve durumuna dair önemli bilgiler sağlanmıştır. Yavuz'un Mısır Seferi öncesinde de bu tür istihbarî bilgilerin elde edilmesi cihetine gidilmiş, İran-Memlûk devletleri arasında Osmanlı Devleti'ne karşı gizli münasebetlerin bulunduğu tesbit edilmiştir.³

* Bu çalışma, İstanbul'da 20-21 Aralık 1997 tarihinde Birlik Vakfı tarafından düzenlenen "21. Yüzyıla Girerken Sultan II. Abdülhamid ve Dönemini Yeniden Değerlendirmek" Sempozyumu'na sunulan tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.

1 Nizâmü'l-mülk, *Siyâsetnâme* (Haz. Prof. Dr. M. Altay Köymen), İstanbul 1990, s. 81

2 Âşık Paşâ-zâde, *Tevârih-i Âl-ı Osman*, İstanbul 1332, s. 134.

3 Yusuf Küçükdağ, *Vezîr-i A'zam Pîri Mehmed Paşa*, Konya, 1994, s. 178 vd

II. Abdülhamid Dönemi'den Önce Hafiyeye Teşkilâtı

Arşiv vesikalarında ve kroniklerde casus ve casuslukla ilgili bilgiler mevcuttur. Nizâm-ı Cedîd'in tatbiki sırasında, bu hareket hakkında ileri-geri konuşmalara müsaade edilmediği, bunun için de sıkı bir tecessüs ve tarassut faaliyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, İstanbul-Tophane Senti'nden Mehmed isminde bir şahıs, adı geçen semtte Çavuşbaşı Mahallesi'nde Berber Hacı Bayram'ın dükkânında, "ittifâk-ı ârâ ile tertîb ü tasvîb olunan Nizâm-ı Cedîd şurûtu" aleyhine konuştuğu, halkı bu harekete karşı tahrik edici sözler sarfettiği tesbit edilmiş; bu şahıs, bu gerekçe ile "li-eclî't-te'dîb bâ-emr-i âli" Rodos'a sürülmüş ve mahallin kadısına, adı geçenin ikinci bir emre kadar orada gözetim altında tutulması sıkı sıkıya tenbih edilmiştir.⁴

Toplum içinde, her zaman "kefere câsusları ve erbâb-ı nifâk" in mevcut olabileceği gerçeği yöneticiler için bir endişe kaynağı olmuş, bu endişeden dolayı bazı tedbirlere başvurulmuştur. Örnek olarak 22 Eylül 1821 tarihli bir belgede bu endişe dile getirilerek alınması gereken tedbirler belirtilmiş, özetle; "ehl-i İslâm beyninde nice kefere câsusları ve erbâb-ı nifâk mevcûd olarak dâima ortalığa nifâk u fesâd bırakmak için dürlü dürlü erâcîf ü ekâzîb ihtirâ'ıyla neşr u işâ'a eyledikleri" sözleriyle casusların yaptıkları dile getirilmiş ve bu faaliyetlerin doğuracağı tehlikelere işaret edilmiştir: "...her bir şeyden evvel bu gûne fesâdın def'i çâresine bakılmaz ise ma'aza'llahu te'âlâ ehl-i İslâm beynine nifâk u mübâyenet hulûl ederek, taraf taraf düşmenlerimiz ayakda ve fırsat gözetmekte iken bu sûret, cümle Ümmet-i Muhammed hakkında ne derece vahâmet-i âkibeti müstelzim olacağı cümle indinde muhakkak u meczûm"dur. Bu gibi tehlikelerin bertaraf edilmesi için de alınması gereken tedbirler sıralanmış ve yapılması gereken işler emredilmiştir: "Mukaddem tenbîh ü te'kid olunduğu üzere erâcîfe dâir söz söyleyenler hafî vü celi taharrî vü teccessüs olunup, her kangı zümreden olur ise olsun derhal ahz ve zâbiti ma'rifetleriyle te'dîb olunacakları peşince i'lân ile ba'dehu ahz olunanların hâtır ve gönüle bakılmayarak ve kimesne tarafından tesâhub ve şefâ'at olunmayarak icrâ-yı lâzime-i te'dîblerine ibtidâr olunması husûsuna irâde-i seniyye-i Mülûkâne müte'allik"tir.⁵

Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra, yeni ordunun teşkilâtlandırılması için 1827 Nisan'ında Ağa Hüseyin Paşa yerine, Asâkir-i Mansûre Seraskerliği'ne getirilen Mehmed Hüsrev Paşa'nın İstanbul'da II. Mahmud'a karşı oluşan veya oluşabilecek muhalefetleri ortaya çıkarmak ve sindirmek için bir casusluk şebekesi oluşturduğu söylenir.⁶ Bu bilgi toplama, istihbârat edinme, sadece dış hedefli değil, iç hedefli de olmuştur. Geniş imparatorluk coğrafyasında valilerin, ümerânın ve nüfûz sahiplerinin faaliyetlerine yönelik bilgi edinme, onları disiplin altında tutma gereği, doğal olarak böyle bir ihtiyacı doğurmaktaydı. Keza tarih boyunca saltanat

⁴ BOA, Cevdet- Dahiliye, 7763

⁵ BOA, Cevdet-Dahiliye, 6599

⁶ Halil İnalçık, Mehmed Hüsrev Paşa, *İ.A.*, V/1, s. 613.

kavgalarında, devlet adamlarının, saray mensuplarının iktidâr mücadelelerinde, rakiplerin birbirlerine karşı "casusluk, karşı-casusluk" faaliyetlerinde buldukları bir gerçektir.⁷ Meselâ, Hüseyin Avni Paşa'nın, sadareti esnasında (1874-1875), Abdülaziz'in hal'i meselesinde Ahmed Cevdet Paşa'ya güvenmediğinden, onu Yanya'ya vali olarak göndermek sûretiyle İstanbul'dan uzaklaştırmak istediği, onun evini tarassut altında tuttuğu, bu işe Zabtiye Nâzırı Hüsnü Paşa'yı memur ettiği ve Hüsnü Paşa'nın da tarassut ve tecessüs için hafiyeler tayin ettiği bilinmektedir.⁸ Bu tür faaliyetler sade vatandaşa karşı da yürütülmüştür. Osmanlı başkentinin her hangi bir mahallesinde, mesela bir berber dükkânında "devlet sohbeti" yapıldığı gerekçesiyle dükkânın mühürlenmesi, dükkân sahibinin ve sohbe katılanların cezalandırılmaları, sade vatandaşa karşı istihbârat yapıldığını göstermektedir.⁹

Bu şebekenin, daha sonraki yıllarda, Tanzimat'ın ilanından sonra faaliyetlerini umûmileştirdiği görülmektedir. Bu faaliyetler, "tecessüs-i ahvâl" adı altında ve Zabtiye Nezâreti'ne bağlı olarak yürütülmüştür. "Tecessüs-i ahvâl" için "me'mûr-ı mahsûs" olarak iki tip memur istihdam edilmiştir. Bu memurlardan bir kısmı muvazzaf, yani Zabtiye Nezâreti'ne bağlı çalışan daimi memurlardır. Bu tür memurlar, görev için bir yere gönderildiklerinde, kendilerine maaşlarından fazla olarak "bârgîr ücreti" diğer bir ifâde ile ulaşım gideri ödeniyordu. Diğer tip memurlar ise, daimi statüde çalışmayan, ancak duruma, zamana göre; görevi yerine getirebilecek özellikleri haiz kişiler arasında seçilerek görevlendirilen memurlardı. Bu tip memurlara, "bârgîr ücreti" ile beraber, günlük masraflarını karşılamak üzere on ile yirmi kuruş arasında değişen bir ücret takdir ediliyordu. Ayrıca, eğer bu tür memurlar, maiyetlerinde yardımcı eleman çalıştıyorlarsa onlara da ücret veriliyordu.¹⁰

Organize bir istihbârat örgütü olarak, Osmanlı Devleti'nde bir teşkilâtın, Mustafa Reşid Paşa zamanında, Paris Türk Elçiliği'nde müşâvir sıfatıyla çalışan Sefels Soldenhof'un, Fransız istihbârat örgütünü esas alarak hazırladığı rapor ışığında kurulduğu ve başına da Korfulu Civinis Efendi'nin miralay rütbesiyle getirildiği, yine bu örgütün oluşmasında İngiliz diplomat Stratfor Canning'in tavsiyelerinin büyük ölçüde rol oynadığı ileri sürülmüştür. Fakat bu gizli örgütün, daha çok tanınmış paşaların, finans çevrelerinin, diplomatların ve ünlü sîmâların özel hayatlarını tarassut etmekten öte bir şey yapmadığı belirtilmektedir.¹¹

II. Abdülhamid ve Hafiyeye Teşkilâtı

II. Abdülhamid devri, yakın dönem Osmanlı Tarihi'nin önemli ve önemli olduğu ölçüde de tartışmalı bir dilimini teşkil eder. Bu dönemin önemi ve çokça tartış-

⁷ *Cevdet Tarihi*, Dersaadet, 1309, X, s. 25.

⁸ Ahmed Cevdet Paşa, (Yayına hazırlayan Cavid Baysun), *Tezâkir*, Ankara 1967, IV, 132.

⁹ *Câbi Tarihi*, Mehmet Ali Beyhan (Basılmamış doktora tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, 284.

¹⁰ BOA, Cevdet-Dahiliye, 12017

¹¹ Taner Timur, "Osmanlı Gizli Polis Örgütü Nasıl Kuruldu", *Tarih ve Toplum*, sayı 6, s. 414.

şılması bazı nedenlere bağlıdır. Bu nedenleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Birinci neden, Sultan Abdülhamid devrinde Osmanlı Devleti'ne yönelik yıkıcı faaliyetlerin artması, bu faaliyetlerin içinde hem iç ve hem dış unsurların rol almış olmalarıdır.¹² İkinci neden, birinci nedene bağlı olarak, ya da birinci nedenin neticesi olarak yüzyılımızın başında, tarih sahnesine veda eden Osmanlı Devleti'nin mihveri durumundaki Anadolu topraklarına komşu coğrafyalarda meydana gelen siyasal değişimler ve bu değişimlerin doğurduğu problemlerin günümüze yansımalarıdır.

Tartışmaların merkez noktasında Sultan Abdülhamid'in şahsiyeti ve yönetim tarzı oturmaktadır: Onun zâlim olduğu veya olmadığı, döneminin devr-i istibdâd olduğu veya olmadığı tartışılmıştır. Bu tartışmalarda, Hafıyye Teşkilâi ve Jurnalcilik, "istibdâdın bir manivelası", istibdâd idâresinin rûhu olarak görülmüş ve ön plana çıkarılmıştır.¹³

Peki hafıyye nedir? Bunun bir teşkilâtı var mıydı? Var idiyse bu teşkilât neler yapmıştır? Bu konuda yazılanlar ne derece doğrudur? Bu soruların cevaplarını bulmak, her şeyden önce, konunun anlaşılması için gereklidir. Hafıyye, kelime olarak gizli tahkikat memuru anlamında kullanılmıştır. İşleri gizlice soruşturan, tahkik eden kişiye hafıyye memuru veya kısaca hafıyye denilmiştir. Bu kelimeyle ilintili olarak, geniş bir anlam zenginliğine sahip bulunan jurnal sözcüğü, diğer anlamları yanında, "polis tarafından düzenlenen rapor" anlamını da ifade eder. Bu anlamıyla jurnal, yakın tarihimizde, bilhassa II. Abdülhamid dönemi için bir "tarih terimi" hüviyetini kazanmış ve hafıyye memurlarının, görevleri icabı düzenledikleri raporlar anlamında kullanılmıştır.

II. Abdülhamid devrinde bir hafıyye teşkilâtı elbette vardı. Ancak bu teşkilâtın görünür bir vechesi bulunmamaktadır. Yani devlet teşkilâtı içinde şematik bir görünümü yoktur. Hafıyye teşkilâtının Zabtiye Nezareti'ne bağlı olduğu, bu nezarete bağlı olarak çalıştığı bilinmektedir. Her ne kadar Zabtiye Nezareti teşkilâ şeması içinde görünmese de, Hafıyye Teşkilât'nın, bu nezarete bağlı olduğunu teyid eden pek çok arşiv belgesi mevcuttur. Meselâ 21 Haziran 1876 (28 Ca. 1293) tarihini taşıyan bir belgede¹⁴ "tahkîkât-ı hafıyye için şehri elli bin guruşa kadar Zabtiye Nezareti'ne me'zûniyet verilmesi" öngörülmektedir.

Teşkilâtın, Said Paşa'nın, ilk sadâretinde, bir hafıyye talimatnâmesi yazdırarak padişahın iradesini almak sûretiyle kurduğu ileri sürülmüştür.¹⁵ Said Paşa'nın ilk sadareti 19 Ekim 1879 tarihine rastlar.¹⁶ Bu teze göre Hafıyye teşkilâtının ku-

¹² Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *DİA*. I, s. 216-224; *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri* (Haz. İsmet Bozdağ) İstanbul 1995, s. 59, 87.

¹³ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Ankara, 1983, 265

¹⁴ BOA, İrade Meclis-i Mahsûs, no. 2431.

¹⁵ *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990 s. 35.

¹⁶ Sadrazam Said Paşa, *Anılar* (Haz. Şemsettin Kutlu), İstanbul 1977; E. Kuran, "Said Paşa", *İ.A.*, X, s. 83.

ruluşu bu tarihten sonra olmalıdır. Halbuki teşkilâtın bu tarihten önce mevcudiyeti söz konusudur. Daha önce zikredilen 21 Haziran 1876 tarihli belge, böyle bir teşkilâtın Said Paşa'dan üç yıl önce var olduğunu göstermektedir. Bu belge, aynı zamanda, Hafıyye teşkilâtının II. Abdülhamid'in saltanatından önce de mevcudiyetinin bir delilidir. Bilindiği gibi, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkış tarihi 31 Ağustos 1876 tarihidir. Denilebilir ki, Said Paşa, mevcut olan bir teşkilâtı, polis teşkilâtı çerçevesinde yeniden ele almış ve ıslah etmiştir.¹⁷

Hafıyye Teşkilâtı'nın ıslahında ve geliştirilmesinde yabancı uzmanlardan yararlanılmıştır. Bunlardan en önemlisi Mösyö Bonin'dir. Fransa polis "umûru ve nizâmâtı" hakkında bilgi vermek ve gerekli düzenlemeleri yapmak üzere, 1884 tarihinde Fransa'dan getirilmiş ve kendisine aylık elli lira maaş artı on lira ev kirası tahsis edilmiştir.¹⁸ Bu zatın hazırladığı lâyhada, Hafıyye teşkilâtının maksadı ve önemi açıkça belirtilmiş ve Zabtiye Nezareti'nin bünyesinde bulunduğu vurgulanmıştır. Buna göre bu teşkilât, Zabtiye Nezareti'ne bağlı olacak ve; "Zât-ı şevket-simât-ı cenâb-ı pâdişahinin hükuk-ı mukaddeselerinin muhafazası ve şân u şevket-i saltanat-ı seniyyelerinin vikâyesi ve Devlet-i aliyeleriyle tebe'a-i Osmâniyyenin emniyetlerinin ibkâsı" hususlarında görev yapacaktır.¹⁹ Bu lâyhada, üç temel hedef göze çarpmaktadır. Bu üç temel hedef, bir devletin çatısını meydana getiren üç temel unsura işâret etmektedir. Birincisi; hükümdârın, hükümrânlığı elinde tutan kişinin, şahsî hukukunun korunması husûsudur. İkincisi, hükümdârlığın hukukunun muhafazasıdır. Üçüncüsü, Devletin ve ulusun emniyetinin devamı ve korunmasıdır. Böylece, hafıyye teşkilâtının amacı ve görevi belirtilmiştir ki bu , modern bir istihbarat örgütünün de görev ve amaçlarını özetlemektedir.

II. Abdülhamid'in Hafıyye Teşkilâtı Üzerindeki Hakimiyeti

II. Abdülhamid devrinde önemli bir yeri olan Hafıyye Teşkilâtı'nın temellerinin, Sultan Abdülhamid'ten önce atıldığı bir gerçektir. Fakat II. Abdülhamid, bu teşkilâtı, hukuken Zabtiye Nezareti'ne bağlı olarak görülse de, fiilen kendisine bağlamış ve bunu da kendince haklı bazı argümanlara dayandırmıştır. Bir defa devlet ricâline güvenmemektedir. Çünkü amcası Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren bir devlet ricâli ile karşı karşıyadır. Tahta çıktığı sırada, hayatta olmamakla beraber, amcasını hal'eden grubun lideri eski Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın İngiltere'den "yüklice bir para aldığı" Londra Sefiri Musurus Paşa söylemektedir.²⁰ Grubun ikinci önemli adamı Midhat Paşa sadrazamdır ve Sadrazam'ın "Âl-i Osman'ın yeri-

¹⁷ bk. Kuran, a.y..

¹⁸ BOA, Yıldız A. Resmi, 26/36.

¹⁹ BOA, Yıldız Esas, Kısım 14; Evrak 88/27; Zarf 88: Karton 12.

²⁰ bk. *Hatıra Desteri*, s. 38 vd. Ayrıca, H. Avni Paşa'nın Avrupa'dan alınan silahların mukavelesinden rüşvet olarak büyük miktarda para aldığı ve bu paraların hatırı sayılır bir kısmını, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi işinde sarfettiği bilinmektedir. bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât* (Yayına Hazırlayan Yusuf Halaçoğlu) İst. 1980, s. 219

ne Âl-i Midhat gelse ne lâzım gelir" dediğini, yakın dostu Namık Kemal tarafından bizzat II. Abdülhamid'e haber verilmiştir.²¹

Bununla beraber, bazı devlet ricalinin, taşındıkları rütbeyi, üniformayı ve hatta sorumluluğu unutarak, bir devlet adamına yakışmayacak davranışlar sergilemesi, II. Abdülhamid'in güven duygularını sarsmış olacaktır. Mesela, Harbiye Nâzırı ve Başkomutan vekili Nazım Paşa'nın, Beyoğlu'nda üniforması ile sarhoş bir vaziyette dolaşması, kendisinin Erzurum'a gönderilmek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Ama hiç te hakkı olmadığı halde, bu sürgün olayı Nazım Paşa'ya "hürriyet kahramanı" ünvanını kazandırmıştır.²²

Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, hemen ardından şüpheli ölümü; V. Murad'ın tahta çıkarılması ve hal'edilmesi keyfiyeti, hep Bâb-ı âli'nin öncülüğü ile gerçekleştirilmiş olduğundan, II. Abdülhamid'in tahta çıktığında hazır bulunduğu devlet ricaline, genel bir ifade ile Bâb-ı âli'ye karşı itimadını sarsmıştır. Bu itimat-sızlık ortamında, durumu kontrol altına almanın en güvenilir yolu "tecessüs ve tarassut" ön plana çıkmış, zaman içinde Bâb-ı âli'nin gücü bu yolla zayıflatılarak, hükümet etme gücü Sultan'a , yani Saray'a geçmiştir.²³

Dolayısıyla güvenmediği insanları kontrol altında tutmanın yolu buradan geçmektedir. İkincisi, kendi cedlerinin istihbârata önem verdiklerini bilmektedir. II. Abdülhamid'e göre bir hükümdâr, "tebe'asının ne düşündüğünü, hangi şikâyetleri olduğunu" bilmek durumundadır.²⁴ Bu iki önemli neden, II. Abdülhamid'in Hafiyye Teşkilâtı'nı, fiilen kendisine bağlamasını intaç etmiştir.

Hafiyye Memurları ve Statüleri

Hafiyye Teşkilâtı'nda iki tip memur göze çarpar. Bunlardan birincileri, devletten bu iş için maaş alanlardır. Bunlar profesyonel memurlardır. İkincileri ise, muhtelif görevlerde bulunan devlet memurları ile serbest insanlardır. Bu çerçevede valiler, müşirler, ferikler, ordu komutanları, mutasarrıflar, hakimler, rütbe itibariyle büyük-küçük bürokratlar, ilmiye ricâli, sade vatandaşlar, yazarlar ve gazeteciler bulunmaktadır.²⁵

İkinci tip memurların pek çoğu, hafiyyeliği, Saray'a jurnal vermeyi bir kazanç kapısı olarak görmüştür. Bu kazanç sadece para değildi; jurnal veren, bazen padişahın teveccühünü ve itimadını kazanarak mevki-mansıp sahibi olmak, ya da bulunduğu memuriyette daha üst bir rütbeye ulaşmak için bu yolu deniyordu. Bu, bazen de, karakter bakımından acziyyet ve ahlâken düşkünlük içinde olan insanların; rakiplerine veya hoşlanmadıkları kişilere karşı, onları mevkiinden etmek ya da

21 bk. *Hatıra Defteri*, s. 48.

22 E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, Ankara, 1996, s. 305-306

23 *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, Haz. Bayram Kodaman- Mehmet Ali Ünal, Ank. 1996, s.5

24 bk. *Hatıra Defteri*, s. 81-82.

25 Sadrazam Kâmil Paşa, *Siyasi Hayatı*, Ankara. 1954, s. 192.

cezalandırılmalarını sağlamak maksadıyla, tarihin her döneminde olduğu gibi kullandıkları bir silahtı.

Gayri müslimler de hafıyye memuru olarak istihdam edilmişlerdir: “Selanik Vilâyeti dâhilinde kâin Karaferye kazasınca eşkıya ve hayâdidin tedmîr ü istîsâline medâr olmak ve me’mûriyyetleri nihâyet iki ayı tecâvüz etmemek üzere, birisi müslim ve ikisi gayr-ı müslim üç nefer hafıyye”nin memur edilmesi gerekmiş, bunlar görevlendirilerek, görecekleri hizmetin tehlikesine binaen, kendilerine ikişer yüz kuruş aylık tahsis edilmiştir.²⁶ Umumiyetle istihdam edilen gayri müslim hafıyyelerin, kendi cemaat mensupları tarafından hoş karşılanmadıkları, ifşa olduklarında bazen dövüldükleri ve hatta ölümle tehdit edildikleri de olmuştur. Van’da, vilayetçe mütercim ve hem de Ermeni meselesinde hafıyye olarak kullanılan Dikran Efendi’nin, kendi milleti tarafından; “millet aleyhinde iltizâm eyliyeceği mesleği terk etmez ise katli mukarrer olduğu” şeklinde imzasız bir mektupla tehdit edildiği, söz konusu mektupta, “kendüsünün evvelce millet-perver ve mu’teber bir muallim iken, şimdi millet aleyhinde hükûmete hizmet etmekte olduğundan bahisle, terk-i meslek eylemesi ve etmediği halde katledileceği” yolundaki tehdide boyun eğmediği anlaşılan Dikran Efendi, gece evine giderken tabanca ile bacağından vurulmuştur.²⁷

Hafıyyeler, sadece İstanbul’da değil, bütün Osmanlı vilâyetlerinde görev yapmaktadırlar ve buldukları bölgelerde devlet merkezine bilgi aktarmışlardır. Arşiv belgeleri ışığında bu bölgeler; Selanik, Yanya, Bosna, Suriye, Bitlis (Ermeni faaliyetleri),²⁸ Kosova, İbrail, Serfice, Yaş, Kalas, Yakova (Prezrin’e bağlı), Köstendil, Van (Ermeni asıllı Dikran Efendi, hafıyyelik yaptığı için Ermeniler tarafından ölümle tehdit edilmiştir).²⁹ Laşid (Girid’e bağlı sancak),³⁰ Karaferye (Selânîk’e bağlı, burada eşkıya takibinde istihdam ediliyorlar)³¹ gibi vilâyet ve sancaklardır.

Buralarda devlet aleyhinde meydana gelen her hareket, hafıyyeler tarafından takip edilerek elde edilen bilgiler, vilâyet kanalıyla İstanbul’a iletiliyordu. İstanbul’da bu bilgilerin muhatabı, sanıldığı gibi, her zaman Yıldız Sarayı veya II. Abdülhamid değildi. Bu tür bilgiler, pekala sadrazamlara da gönderilmekteydi. Nitekim, Kosova Valiliği’nden Sadrazam Kâmil Paşa’ya, Bulgar komitelerinin faaliyetleriyle ilgili gönderilen telgraftaki bilgiler, hafıyye memurunun istihbaratına müstenittir. Keza telgrafın İstanbul’da gördüğü muamele, taşradaki hafıyye

²⁶ BOA, İ. Şûrâ-yı Devlet, 2084

²⁷ BOA, Y. A. Husûsî, 240/ 99

²⁸ BOA, İ. Dahiliye, no. 70077.

²⁹ BOA, Yıldız A. Husûsî, no. 240/99.

³⁰ BOA, İ. Şûrâ-yı Devlet, no. 2155.

³¹ BOA, İ. Şûrâ-yı Devlet, no. 2084.

memurlarının çalışma düzeni hakkında bizi bilgilendirdiği gibi, içeriği, bu memurların elde ettikleri malumatın ehemmiyetine dair bir fikir vermektedir.³²

Hafiyye memurlarına ödenen ücretlerde miktar olarak farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılık, yapılan işin ehemmiyetine, arzettiği tehlikenin derecesine, memurun görev bölgesinin stratejik boyutuna göre ortaya çıkmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse, denilebilir ki, hafiyyelere ödenen ücretin takdirinde, “önemli işe, önemli ücret” mantığı işlemiştir. Sınır boylarında, eşkıya takibinde; yıkıcı falaliyetlerin ve gizli örgütlerin tarassutunda istihdam edilen memurlara daha fazla ücret ödendiği görülmektedir. Eflak-Boğdan ve Besarabya’da görevlendirilen memurlara ikibin beşyüz kuruş(yirmibeş lira) takdir edilirken,³³ Suriye Vilâyeti’nde istihdam edilen hafiyyeye bin sekizyüz kuruş,³⁴ Serfice’de görev yapanlara bin kuruş³⁵ uygun görülmüştür.

Hafiyyelerin Ülke Dışındaki Faaliyetleri

Hafiyyeler, ülke dahilinde istihdam edildikleri gibi ülke dışında da istihdam edilmişlerdir. Ülke dışında istihdam edilen hafiyye memurları, buldukları ülkede, devletin dış temsilciliği nezaretinde çalışmışlardır ve elde ettikleri bilgileri, Hariciye Nezareti kanalıyla İstanbul’a aktarmışlardır.³⁶Bu istihbaratın dış cephesini oluşturmaktadır. Bu dış istihbarat, o dönemde, bilhassa Osmanlı Devleti için bir gaile olan ve ülke dışında bazı merkezlerde faaliyet gösteren Ermeni örgütlerine karşı yapılmaktadır. Bu dış merkezler arasında önem sırasına göre, Londra (İngiliz Ermeni Cemiyeti),³⁷ Petersburg (Nihilist ve Sosyalist grupların Bulgaristan’a yönelik faaliyetleri),³⁸ Viyana (Osmanlı ülkesine kaçak silah sevkiyatı),³⁹ Amerika (Hınçak komitesinin faaliyetleri, buradaki hafiyye memurlarına 8 dolar yevmiye veriliyor)⁴⁰ ve İran⁴¹ istihbarat yoğunluğu açısından ön plana çıkmaktadır.

Dış istihbaratın işleyiş tarzına ve hem de bu istihbaratın neticesinde hazırlanan jurnal metinlerine örnek olmak üzere, aşağıda, Viyana’dan gönderilen bir jurnal metni verilmiştir:

“Ermeni müfsidlerinin tahrîkâtına dâir hafiyye me’mûrumuz tarafından i’tâ olunan raporun sûreti bugünkü tarihlü ve beşyüzondört numarulu telgrafnâme-i

32 BOA, Y.A. Husûsi, 199/ 64

33 BOA, İ. Dahiliye, 60762

34 BOA. I. Dahiliye, 60243

35 BOA, I. Şûrâ-yı Devlet ,3539

36 BOA, Y.A. Husûsi, 311/ 41

37 BOA, Y. A. Husûsi, 314/130.

38 BOA. Y. A. Husûsi, 190/69.

39 BOA, Y. A. Husûsi, 305/33.

40 BOA, Y. A. Husûsi, 313/121.

41 BOA, Y. A. Husûsi, 385/141.

âcizâneme zeyl olmak üzere leffen sûret-i mahremânedeki takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men-lehu'l-emrindir

13 Teşrîn-i evvel [12]94 târihlü melfûf mahremâne raporun tercemesidir:

Ermeniler ahd-ı karîbde hiç olmaz ise Bulgaristan gibi bir mevki'-i müstakil ihrâz edebilecekleri ümidindedir. Sefâret-i seniyye cânibinden kemâl-ı germî ile icrâ olunan teftîş ü nezâretten pek ziyâde havf u ihtirâz olunduğu cihetle, Londra'daki Ermeni fesâd komitesinin burada bir şu'besi yok ise de , Ermeniler Londra ile Paris ve Kırım'da ve hatta Dersa'âdet'te kendilerine karşı cereyân eden bi'l-cümle husûsâta vâkıfdırlar.Ermeniler gerek Paris'te ve gerek burada Bulgar muhâcirîn ve talebesi ile hüsn-i imtizâc ediyorlar ve Dersa'âdet'te bir hayli hempâları bulunup, bunların kendi âmal ü mekâsıdlarının istihâli uğrunda fedâ-yı cân etmeği zâten göze aldırmiş olduklarını ve Londra'daki komiteleri rü'esâsı tarafından i'tâ olunan evâmirin infâzı için hiçbir tehlike önünden kaçmayacaklarını söylüyorlar. Simferopol ile Gözleve'de ve Bercansk ile Kafkasya'da gâyet fa'âl komiteler mevcûd ve merkez-i idâresi Londra'da bulunan büyük komite mebâlig-i külliyyeye mâlik olup, İngiltere Hükûmeti dahi Devlet-i aliyye'ye karşı bir silâh makâmında bulunan bu komitenin harekâtına iğmâz-ı ayn etmekte imiş. Paris Komitesi a'zâsı rü'esâ ile li-ecli'l-istişâre ala'd-devâm Londra'ya gidüp geliyorlar. Fesâd komitesi, şimdiki Patrik Kaimmakâmı Himayaka'dan memnûn olmayüp, intihâbât-ı cedîde icrâ olunup da bunun neticesinden dahi hoşnud olmazsa gerek Himayaka ve gerek hükûmet aleyhinde dinamit ve esliha isti'mâl edecektir.

Ermeniler, Edirne Rum Metropolidi Kril'in, Rumların, Ermeniler ile bi'l-ittifâk ref'-ı livâ-yı 'isyân etmeleri için el-yevm icrâ-yı tahrîkât etmekte olduğunu ve lisân-ı Osmânî'nin Rum mekâtibinde cebren tedrisi hakkında Hükûmet-i seniyyece mevcûd tasavvura mûmâna'at etmemiş olmasından dolayı, Rum Patriği Monsenyör Teofitos'a karşı müteneffir ve münfa'il olduklarını beyân ediyorlar. Panslavist komiteleri bir hastahâne inşâsı için Dersa'âdet Rum Patriğine mebâlig-i külliyye irsâl etmişler ise de, mebâlig-i mezbûre yalnız Hükûmet-i seniyye aleyhine tahrîkâta sarf olunmaktadır. Anların kavlince Fransa Hükûmeti, Şark'ı tanassur ettirmek üzere, Papa'nın taht-ı riyâsetinde Avrupa devletleri me'mûrlarından mürekkeb bir kongre akdi tasavvurunu tervîc ü iltizâm ediyormuş. Bu kerre istihbâr ettiğime göre Tiflisli Abzamirof ve Londra'da mukîm Melikof nâmında iki şahsı bugün Viyana'ya muvâsalat etmişlerdir. Birincisi, Ermeni mes'ele-i mevhumesine dâir bir risâle neşretmek üzere Marsilya'ya gidecekmiş. Ermenice kütüb ü resâ'il dâima Liverpool ile Cenova ve Marsilya'da tab' u neşr olunarak Osmanlı sefâ'iniyle Marsilya ve Hocabey'den Memâlik-i şâhâneye idhâl edilmektedir.

Ermenilerin, Ermenilerle meskûn ba'zı vilâyât-ı şâhânedeki icrâ-yı hüküm eden kaht u galâdan bi'l-istifâde bir isyan çıkaracakları ve bir de Gülhâne'de vâki' Mekteb-i Tıbbiyye-i şâhâne şâkirdânına Ermenice risâleler gönderilmiş olduğu rivâyât-ı vâki'a cümlesindedir. Bundan mâ'adâ, bura Ermenileri, bu sabah aldıkla-

rı bir mektûba nazaran altı yedi güne kadar Sivas Vilâyet-i aliyyesi dâhilinde kâin Tokat Şehri'nde bir isyân zuhûr edeceğini söylüyorlar.”⁴²

Hafiyye Teşkilâtı ve Jurnallere Dair Eserler

Hafiyye teşkilâtı ve jurnallerden bahseden eserlerin tamamı, denilebilir ki hatırat türü eserlerdir. Bunlar tarih araştırmaları için büyük bir kıymeti haiz olmakla beraber, çoğu taraflı, ön yargılı ve indirdirler. II. Abdülhamid dönemi ile ilgili yapılan kıymetli te'lif çalışmaların bir kısmına da bu hatıratların tesiri yansımıştır.

Bununla beraber, II. Abdülhamid dönemi, en azından "hafiyye ve jurnaller" konusu hâlâ bâkir ve incelenmesi gereken bir konudur. Bu hususta çok şeyin yazıldığı söylenemez. Yazılanların büyük bir kısmı ise, mesnetsiz ve kulaktan dolma bilgilerdir. II. Meşrûtiyetin ilânından sonra, bu konuda gazete şayfalarında çıkmaya başlayan ve II. Abdülhamid'in hal'inden sonra çoğalan yazılar ve neşredilen risâleler, Abdülhamid muhalifi çevreler tarafından yazılmış olup, yazılanların umumiyetle ideolojik maksatlar taşıdığı, “yazarının kurgusundan ibâret” olduğu görülmektedir. Meselâ, Mahmud Necmeddin'in "Hafiyyeler Konferansı", Ahmed Râci'nin "Yıldız'da Yeni Casuslar Cemiyeti, yahut Yaverân Tensikâtı", "Hafiyyeler Listesi" gibi kitapçıklar ve Ahmed Râsim'in yazdıkları, hikâye üslûbuyla kaleme alınmışlardır.

Yüzyılımızın ikinci yarısında bu konuda, jurnaller konusunda iki kitap neşredilmiştir. Bunlardan biri, "Abdülhamid'e verilen Jurnaller" adıyla Faiz Demiroğlu tarafından hazırlanmış ve 1955'te İstanbul'da yayımlanmış, küçük boy, 122 sahifeden ibaret bir kitapçıktır. Kitapçığın başında, jurnal ve jurnalcılık, II. Abdülhamid Devri'nde Hafiyye Teşkilâi ve Hafiyyelik" diye iki başlık altında İstanbul Ansiklopedisi'nden alınan yazılardır ki, bu yazıları R. Ekrem Koçu, Ahmed Râsim'den aktarmıştır. Bu yazılardan sonra yüz civarında jurnal metni verilmiştir. Fakat kitapçıkta, bu jurnaller nereden alınmıştır? asılları nerededir? gibi sorulara cevap olabilecek her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu jurnaller hakkında bir fikir vermek için aşağıdaki metin iyi bir örnektir.

"Devletlü, necâbetlü Reşad Efendi (daha sonra V. Mehmed ünvanıyla tahta çıkan Mehmed Reşad) hazretleri bugün saat dördü beş geçerek Maçka tarafından Nişantaşı'na kadar yürüyerek Şişli cihetine gelmişler, saat onikiye yirmi kala dönerek Maçka tarafına gitmiştir. Müşârun-ileyhin avdetinde Teşvikiye Camiinin alt tarafında Maçka tarafından gelmekte olan Şurâ-yı Devlet Reisi Said Paşa'ya tesadüf etmiş ise de selam verildiği görülmemiştir."⁴³

Tüfenkçi kulları İbrahim,
16 Mayıs (1314) 1898

⁴² BOA, Y. A. Husûsî, 311/41

⁴³ Faiz Demiroğlu, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul 1955, s. 37.

İkinci eser, Asaf Tugay'ın "İbret-Abdülhamid'e verilen Journaller ve Journalciler" adıyla iki cild halinde, orta boyda 1960-62 yıllarında İstanbul'da neşrettiği kitaptır. Birincisine nazaran daha ciddi ve inandırıcı bir eserdir. Birinci cild 330, ikinci cild 321 sahifedir.

Asaf Tugay, süvari binbaşı emeklisidir. İfadesine göre kendisi, Yıldız'ın tasfiyesi esnasında Merkez Komutanı muavinidir. Yıldız'dan alınan arabalar dolusu evrakın tasnifi düşünülmüş, bu maksatla Harbiye Nezareti'ne⁴⁴ getirilmiştir. Bir kaç âyan ve milletvekili ile on kadar subaydan oluşturulan bir komisyon, bu belgeleri tasnife memur edilmiştir. Tugay da bu komisyonun üyesidir.

Tasnif faaliyetleri başlayınca, başta İttihat ve Terakki mensupları olmak üzere, Abdülhamid'in hal'inde rol alanların da jurnallerine rastlanmış, bu durumdan rahatsızlık duyulmuş olacak ki, kim tarafından verildiği belli olmayan bir emirle, arabalar dolusu evrak, Harbiye Nezareti bahçesinde yakılmıştır.⁴⁵

Asaf Tugay, belgeler yakılacağı zaman jurnal verenlerin isimlerini havi bir defter ile bir tomar evrakı aldığını belirtiyor ve elli yıl sonra bu belgeleri neşrediyor.

Bu kitapta da yüz civarında jurnal metni mevcuttur. Bunlar neşredildikten sonra, neşir tarihinden itibaren bir ay içinde bu belgelerin münasip bir müesseseye verileceği kaydı düşünülmüştür. Bu belgeler, bugün Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır.

Bu jurnallerin muhtevası incelendiğinde, bir devlet için elzem olan istihbârî bilgilerden ziyade, birilerini kötüleyerek ayağını kaydırmak ve bundan da çıkar sağlamak maksadına matuf şeyler olduğu görülür:

"Berâ-yı istihmâm Selânik'e iki saat mesâfedeki ılıçalarda bulunan İşkodra Zabtiye Alaybeyi Hamdi Bey, bir kaç gün evvel mezkûr ılıçalarda lokantacılık eden Kostî'ye, mezkûr lokantanın aşçısı muvâcehesinde; '*ben doksan dokuz kişi kestim, bir de seni keserim. Ben kimseden korkmadığım gibi sultandan bile korkmam*' dediğini bugün Sedes'den Selânik'e avdetimde mahall-i mezkûre yevmiyye posta arabalarını işleten Ohannes Ağa söyledi ve Sedes'deki bahçıvan Andon'un da malumatı olduğunu dermeyan eyledi. Binaenaleyh, tahkiki halinde evvela sâlifü'l-arz Sedes postacısı Ohannes Ağa'ya mürâcaat icâb edeceği ma'rûzdur."⁴⁶ Bu jurnalin sahibi, 36. Alay, 1. Tabur'da binbaşı Esat'tır ve jurnal 17 Temmuz 1902 tarihlidir.

Kitabın sonunda, jurnal verenlerin uzun bir isim listesi vardır. Bu isim listesi, bahsi geçen "isim kayıt defteri"nden alınmıştır. Listede hemen herkes vardır;

⁴⁴ Bugün İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve yine bu üniversiteye bağlı bazı fakültelerin bulunduğu yer.

⁴⁵ Asaf Tugay, *İbret-Abdulhamid'e verilen Journaller ve Journalciler*, İstanbul s. 17; H. Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, III, İstanbul 1942, 28.

⁴⁶ bk. Tugay, s. 25.

valiler, mutasarrıflar, yargıçlar, postahane memurları, subaylar-paşadan mülazıma kadar- doktor, dîvân-ı harp üyesi üniversite öğrencileri ve hocaları, her hangi bir sıfatı olmayan sade vatandaşlar gibi geniş bir yelpazeden insanlar... Hattâ Reşit takma adıyla müsteşrik Profesör Vamberi (Macar Arminus Vamberi) dahi jurnal verenlerdendir.

İlginçtir, bunların pek çoğu jurnal vererek menfaat temin etmişler ve II. Abdülhamid'in hallinden sonra da Abdülhamid aleyhtarlığı yapmışlardır. Bunun örnekleri çok fazla olmakla beraber, "Bidayet mahkemesi reisi, Mülkiye mektebi hocası, gazeteci" gibi bir çok ünvanı nefsinde toplayan Kemal Paşa-zâde Said Bey, bu örneklerin bir prototipidir.

Said Bey, Abdülhamid'in saltanatında Saray ile ilişkilerini çok iyi tutmuştur ve fırsat düştükçe padişaha, "avâtıf-ı seniyyelere mukâbil" övgüler yağdırmaktadır: "Dün akşam, taraf-ı eşref-i mülûkâneneden ihsân buyrulan ikiyüz lira çâker-i kemînelerince fevka'l-gâye mücib-i fahr u mesarr" anlamında arızalar takdim etmiştir.⁴⁷ Bir başka övgüde; "Veliyyü'n-ni'metimiz iştigâli sever, her dürlü müşkilâta tâb-âver, herkesden ziyâde meâsır-ı ulviyye izhârına hâhiş-kâr bir padişah-ı mülk-perver" meâlinde Abdülhamid'i yüceltmıştır.⁴⁸

Ancak aynı Said Bey, II. Abdülhamid'in hal'inden sonra onun keskin bir muhalifi olmuş, keskin muhalefetini gazete sayfalarına yansıtmıştır.⁴⁹

Önemli Bir Jurnal Koleksiyonu

Bir diğer jurnal koleksiyonu daha vardır ki, önemli, önemli olduğu kadar da zengin bir koleksiyondur. Bu koleksiyon, Hafıyye Teşkilâtı hakkında önemli ip uçları elde etmemizi ve jurnallerle ilgili bilinen bilgiler dışında yeni bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Tarafımdan neşre hazırlanan ve 1891-1894 yılları arasında kapsayan bu jurnal koleksiyonu, 160 varak 24x15 cm. ebadında bir defter içinde 400 civarında jurnalden oluşmaktadır.⁵⁰

Bu jurnallerin konuları muhtelifdir ve konu başlıklarına bakıldığında jurnallerin, gerçekten bir devletin ihtiyaç duyduğu, duyabileceği konularla ilgili istihbârî bilgiler ihtivâ ettiklerini görürüz. Bu noktadan, bu jurnal koleksiyonu, gerek Tugay'ın neşrettikleri jurnallerden ve gerekse Demiroğlu'nun yayımladığı meşkûk metinlerden farklı bulunmaktadır.

Genel hatlarıyla, bu koleksiyonda bulunan jurnallerin muhtevası hakkında bir fikir vermek maksadıyla, aşağıdaki konu başlıkları ile bazı jurnal metinleri verilmiştir:

⁴⁷ Mehmet Ali Beyhan, "Bir II. Abdülhamid Devri Aydın'ının Profili", *Osmanlı Araştırmaları*, XIII, s. 178.

⁴⁸ Beyhan, a.y., s. 181.

⁴⁹ a.y., s. 180.

⁵⁰ Defter, Atıf Efendi Kütüphanesi'nde M. Zeki Pakalın kitapları arasında 18 no'da kayıtlı olup, tarafımdan neşre hazırlanmıştır.

Bazı Ecnebi Konsolosların Faaliyetleri:

"Edirne'de Rusya Devleti Konsolosu atfka taharrîsi bahânesiyle Kırcaali ve İnöz nâm mevâkı'î devr u teftîşe kıyam ettiğine dâir arz kaydıdır:

227 Arz Numarası

Rusya Devleti'nin Edirne Konsolosu mes'ele-i zâide esnâsında, Rusya asâkirinin tecâvüze cür'et edemedikleri (Kırcaali) ve sâhilde kâin (İnöz) mevâkı'-i mühimme-i askeriyyelerini tedkîk ve tarîk ve su yollarını keşf emeliyle, maiyyetine onbeş-yirmi nefer kadar süvâri istishâb ederek, şu günlerde bir seyahat ü devriyeye çıkacağını ve bu seyahat-ı muzırmasını antika taharrîsi nâmı altında gizlediğini ve kezâlik Edirne mu'teberân-ı tüccârından iki kişiye Atnaş imzâsiyle gönderilen mektûblarda ikişer bin lira irsâli lüzûmunun ihtâr edildiğini, sadâkati bi'd-defe'at sâbit olmuş olan Edirne Defter-i Hâkanî Müdüri Müfid Bey kulları bir kıt'a mektûb ile sûret-i husûsiyyede Dersa'âdet'de bulunan ve mensûbîn-i abîdânemden olan Âtîf Bey kullarına iş'âr eylemiş olmağla, hasbe's-sadâka arz-ı keyfiyyete cür'et eylerim, fermân... Fî 14 Temmuz, Sene 1307, Pazar."

"Edirne Vilâyeti'nin Rusya Konsolosu'nun vilâyet dâhilini geşt ü güzâr etmekte olduğu ve mahâzîri dâ'î bulunduğ hakkında arz kaydıdır:

240 Numarası

Rusya erkân-ı harb zâbitânından olup devlet-i müşârun-ileyhânın Edirne Konsolosluğu'nda bulunan Mösyo (Lişen)in Daridere ve Ahıçelebi cihetlerinde seyr u seyâhat eylediği dünkü Sabah Gazetesi'nde muharrer olup, akdemce dahi arz u inbâ olunduğu vechile mûmâ-ileyhin oraları kendi çiftliği gibi dolaşması, esâsen turuk-ı askeriyeye ve su mecrâlarını ve sâir mevâkı'-i mühimmenin tedkîki ve istikşâfî maksadına mebni idüğü ve bu cihet bir vehimden ibâret olsa dahi, mûmâ-ileyh oralarda dolaşırken bir eşkiyâ çetesinin eline geçerek, bilahere bu yüzden ehemmiyetli bir mes'ele tahaddüsü melhûz bulunduğu cihetle, hasbe's-sadâka keyfiyyetin mübârek ve mukaddes atabe-i felek-mertebe-i hazret-i Hilâfet-penâhîlerine arzına cür'et eylerim, fermân...Fî 14 Muharrem, Sene 1309, Çarşamba.

- Misyonerlik Faaliyetleri:

"Protestanların Bible House nâm cem'iyyeti tarafından ba'zı talebe-i ulûma evrâk-ı memhûre i'tâ edildiğine dâir arz kaydıdır:

228 Arz Numarası

Dersa'âdet'de Çakmakçılar Yokuşu'nda merhûm Rıza Paşa Konağı'nın karşusunda kâin İbrahim Paşa Medresesi'ne şu günlerde (Bible House) nam Protestan cem'iyyeti çavuşlarından birkaç âdem devam ederek, talebeden ba'zılarına üzeri mühürlü birtakım evrâk i'tâ ettikleri mevsûkan haber alınmış ve evrâk mûnderecâtının neden ibâret bulunduğu gerçi ma'lûm değil ise de, keyfiyyet hadd-i zâtında şâyân-ı nazar-ı i'tinâ bulunmuş olmağla, arzına cür'et eylerim, fermân... Fî 14 Temmuz, Sene 1307, Pazar.

-Devlet Memurlarının Sû-i hareketleri

“İstinyeli Yorgancı Salih’i serseridir deyü li-garazın Zabtiyye Nâzırı taht-ı tevkîfe aldığıнын arz kaydıdır:

241

Zabtiyye Nâzırı Nâzım Bey kullarının gençliği hasebiyle, nâmus ve evlâd u iyâl sâhibi ba’zı kimseleri bir takım makâsıd-ı şahsiyyeye mebnî tevkîf ve öteye berüye tard u teb’îd ve hân mânlarını mahv u perişân etmekte bulunduğu kesb-i iştihâr etmekle bu husûsun ta’mîk-ı tahkîkâtına ibtidâr eylemiş idim.

Binâen-aleyh İstinye ahâlisinden Yorgancı Salih Ağa nâmında bir kimse ki, hadd-i zâtında erbâb-ı nâmusdan olarak şimdiki kadar hiçbir fenalığı mesbûk olmadığı halde, mahzâ şerik-i ticâreti olan bir iki şahsın li-menfa’atin kendüsünü Dersa’âdet’den aşırnak emeliyle, nâzır-ı müşârun-ileyhe ilticâ eylemeleri üzerine güya serseri makûlesinden idüğü beyânıyla taht-ı tevkîfe alındığı ve tahliye-i sebîli için Adliye Nezâreti’ne i’tâ kılınan istid’â ve merbûtu olup, mahallesi ahâli-i mu’teberesi tarafından tanzîm edilen bir kıt’a şehâdet-nâme nâzır-ı müşârun-ileyhe havâle olunmuş ise de lihâz-ı mülâhazaya bile sezâ görülmeyerek atıverildiği ve bî-çâre âdem el-yevm kemâl-ı nevmidî ve me’yûsiyetle li-garazın hapishânede çürütülmekte ve ‘iyâl ü evlâdı aç bî-‘ilâc kalmakta bulunduğu tahkîk kılınmış olmağla, sâlifü’l-arz havâleli istid’â ile merbûtu bulunan şehâdet-nâme, nâzır-ı müşârun-ileyhin (biz yapacağımızı bilürüz) diyerek îade etmesi ve mevkûf-ı merkûmun ailesi tarafından bi’l-vâsita kemterlerine getirülmüş idüğünden, manzûr-ı dekâyik-nüşûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhileri buyrulmak üzere leffen mübârek ve mukaddes atabe-i felek-mertebe-i hazret-i Zıllullahîlerine hasbe’l-ubûdiyye arz u takdîmine cür’et eylerim, fermân... Fî 22 Muharrem, Sene 1309; fî 15 Ağustos, Sene 1307, yevm-i Perşembe.

“İrtikâbla kesb-i iştihâr eylemiş olan Giridli Komiser Hüseyin Efendi’nin Girid’e me’mûr edilmiş olduğuna dâir arz kaydıdır:

271

Erbâb-ı zekâ ve dirâyetten olmakla berâber, son dereceyi bulmuş olan sû’-i ahlâk ve irtikâbı meşhûr u mütevâtir olan polis komiserlerinden Giridli Hüseyin Efendi’nin Girid Vilâyeti Umûm Polis Serkomiserliğine ta’yîn olunduğunu ve mûmâ-ileyh mahall-i me’mûriyyetine azîmet eder etmez ahlâk-ı redî’e ve menfa’at-perestânesi yüzünden Girid’in devâm-ı iğtişâsâtını arzu edenlerin marzîsine muvâfık sûrette gûnâ-gûn fenâlıklar tahaddüs edeceği şu birkaç günden berü her yerde söylenmekte olduğundan, berâ-yı ma’lûmat ve hasbe’s-sadâka arz-ı keyfiyyete cür’et eylerim, fermân... Fî 13 Eylûl, Sene 307, Cuma.

Ermenilerin Faaliyetleri

“Ermenilerin icrâ-yı ifsâdâtı mutasavver olduğuna dâir 29 Haziran 1307 tarihinde arz edilen mes’elenin ikinci derecede olan tahkîkâtını hâvi vukû’bulan arzın kaydıdır:

220

Ermenilerin ikâ'-ı fesâd edeceklerine dâir vukû'bulan istihbârat-ı kemterânemi bir kat daha te'yîd zımnında, millet-i merkûmeden ve emniyyet ü i'timâd-ı abîdânemi celb etmiş ve geçen seneki mes'ele esnâsında istihdâm eylemiş olduğum eşhâsdan Gerupe Ağa'yı akdemce nezd-i abîdâneme celb ile, ta'lîmât ü tenbîhât-ı muktaziyeyi i'tâ vğe icrâ-yı tahkîkâta sevk u isrâ etmiş idim.

Merkûm bu kerre nezd-i kemterâneme gelerk Ermeni Patrikhânesi'nde mün'akid cismânî ve ruhânî meclisleri a'zâsının kâmilen isti'fâ ettikleri ve isti'fâlarının kabul olduğunu tahkîk eylediğini ve itmi'nân-bahş-ı kulûb olacak sûrette tahkîkât-ı mükemmele icrâsı için sâdik-ı devlet ve müsta'id birkaç muvaz-zaf Ermeni istihdâm etmek lâzîmeden bulunduğunu ve bu sûret tasvîb edildiği hâl-de eşhâs-ı merkûmeyi heman tedârük edebileceğini ifâde eylemiştir.

Şöyle mühim bir zamanda Ermeni Milleti'nin bir hey'et-i idâreden ârî bulundurulması ve bir fenâlık zuhûru hâlinde mes'ûl edilmeleri tabi'i bulunan a'zâ-yı meclisin şimdiden işten çekilmeleri nazar-ı dikkati câlib bulunmağla arzına cür'et eylerim, fermân... Fî 1 Temmuz, 1307, Pazartesi.

"Kezâ Ermeni fesâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın arz kaydı:

221 Numara

Ermeni fesâdâtı hakkında me'mûr etmiş olduğum Defter-i hâkanî Muhâsebe Kalemi hulefâsından Âtîf Bey kulları tarafından savb-ı abîdâneme irsâl kılınmış olan varakanın aynen arz u takdîmine cür'et eylerim, fermân... Fî 1 Temmuz, 1307, Pazartesi.

Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı:

Ermeni fesâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı abîdâneme dahi emr u havâle buyurmaları üzerine, bu bâbda icrâ-yı ta'mîkât olunmasını, emniyyet-i kemterânemi celbetmiş olan Da'vâvekîli Yandıkıyan Efendi'ye tevdi' etmiş idim.

Mûmâ-ileyh bu kerre taraf-ı çâkerâneme mürâca'at ile, gerçi Ermeni Milleti'nin ayak takımı miyânında ikâ'-ı fesâd için bir niyyet ü teşebbüs var ise de, henüz vakt ü zemân-ı ihtilâl ta'yîn kılınmamış olduğu ve bu ihtilâlde kendülerine mu'âvenet olunması zımnında ayak takımı tarafından mu'teberân-ı millete çend def'alar mürâca'at olunmuş ise de, mu'teberân-ı merkûmenin, '*geçen seneki iş bir semereyi intâc edemediği için şimdi size yeniden mu'âvenette ma'zûruz*' diyerek beyân-ı i'tîzâr eyledikleri cümle-i tahkîkâttan bulunduğunu ve tahkîkât-ı mezkûreyi ta'mîk eylemekte olduğunu beyân u ifâde etmiş olmağla, ifâde-i hâle ictisâr eyleyim, ol bâbda...Fî 1 Temmuz, 1307

Âtîf

"Ermeni ifsâdâtı hakkında şâyi' olan söz bî-esâs olup, millet-i merkûmenin ol gûna bir vukû'âtı olmayacağına dâir Ermeni Patriki'nin Mâbeyn Başkîtâbeti'ne hitâben i'tâ-yı te'mînât eylemesine dâir:

Mensûbîn-i abîdânemden Celâleddin Efendi kullarının, bayramın birinci günü Kumkapu'da ba'zı Ermeni ifsâdâtı izhâr olunacağına dâir olan arzımasını, fi 26 Haziran, Sene 1307 tarihinde atabe-i ulyâ-yı cenâb-ı Cihânânîlerine takdîme cesâret etmekliğim üzerine, bu husûsda lâzım gelenlere i'tâ-yı te'mînât olunarak serî'an icrâ-yı tahkîkâtla netîcesinin arzı hakkında şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîlerini, Lütfî Ağa kulları vâsıtasıyla ahz u telakkî etmiş ve muhbire te'mînât-ı lâzime verilmiş olduğundan, husûs-ı mezkûr hakkındaki tahkîkâtın salı günü akşamı netîce-pezîr olacağını atabe-i felek-meretebe-i hazret-i Hilâfet-penâhîlerine arz eylemiş idim.

Bu bâbda icrâ-yı tahkîkâtla meşgûl bulunan muhbir, dünki Salı günü akşamı saat üç raddelerinde nezd-i abîdâneme gelerek arz olunan bayramın birinci günü, Ermeniler arasında bir fesâd ikâ'ı tasavvur olunmuş ise de, muahharan Sarniyan nâmında bir da'vâvekîlinin Zabtiye Nâzır-ı'na mürâca'atla dâima tehiyye-i esbâb-ı ifsâdâtla meşgûl olan millet meclisinin icrâ-yı müzâkerâtta men'olunması hakkında ba'zı ihbâratta bulunmasından ve nâzır-ı müşârun-ileyhin de keyfiyyeti alâvechi't-tafsîl arz-ı atabe-i ulyâ-yı Zıllullahîleri eylemesi üzerine, meclis-i mezkûrun ta'tîli müzâkerâtına irâde-i seniyye-i Hilâfet-penâhîleri şeref-sudûr buyrularak Başkâtâbet ve Makâm-ı Sadâret vesâtetiyle, ol vechile keyfiyyetin Patrik Efendi'ye tebligattan sonra Patrik Efendi'nin Mâbeyn-i hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri Başkâtîbi Süreyya Paşa kulları vasıtasıyla milletın sadakati te'mîn ve bu husûsda kendüsünü kefil irâ'e eylesmesinden dolayı ifsâdât-ı mezkûrenin bir zaman-ı muvakkat için ta'vîk edildiği ve lâkin Zabtiye Nâzır-ı'na ihbâr-ı vukû'ât eden Da'vâvekîli Sarniyan Efendi'nin işbu Cuma günü Galata'da vâki'(Lusaviriç) Kilisesi'nde millet tarafından gammâzlıkla ithâm olunarak darb edildikten sonra, a'zâsı bulunduğu meclisten kemâl-ı hakâretle tard olunduğunu ifâde vü ihbâr eylemiş ve bu Ermeni fesâdâtının menba'-ı intişârı Paris'te bulunan Portakalyan ile Londra'da ikâmet eden diğeri bir ermeni olup, şu iki hâinin cüz'î bir fedâkârlıkla izâle-i vücûdları esbâbına teşebbüs olunur ise, artık bundan sonra gâile-i mezkûrenin izâlesi hiç mesâbesinde kalacağını beyân eylemiş olmağla, arz-ı keyfiyyete cür'et eylerim, fermân...Fî 3 Temmuz, Sene 1307, Çarşamba.

Eşkiya Meselesi

"Edirne Vilâyeti ve mülhakâtında vukû'bulan şekâvet tekessür eylediğinden, bunun indifâ'ı hakkında bir tedbîr-i ma'külenin arz u ifâdesini mübeyyindir:

238 Arz Numarası

Edirne ve mülhakâtında tahaddüs eden şekâvet vukû'âtının şu günlerde begâyet celb-i nazar-ı dikkat eylesmesine istinâden ba'zı ma'rûzât-ı sıdk-nümâyâta bulunmağa cür'et eylerim:

Çatalca'da dört sene müddet devâm u temâdî eden niyâbet-i abîdânem esnâsında sebkeyleyen tecârüb-i kemterâneme nazaran, bu misillü eşkiyanın elde edilmeleri asker ve zabtiye sevki gibi dağdağalı ve herkesin haber alacağı sûrette tedâbir ittihâziyle kâbil olamayacağı ve çünkü derdest edilen ufak tefek hırsızların bi'l-ahere te'dîb edilmemesinden ve te'dîb edilmeyenlerin dahi ilerüde tecâvüzât-ı

şekâvet-kârânede bulunmalarından eşrâf ve ahâli-i merkûmenin ve bâ-husûs çiftlikât ashâbının be-gâyet tevahhuş eylemeleri cihetiyle eşrâf ve ahâli-i kurânın, ahvâl-ı mahalliyeye kesb-i vukûf etmiş olanlardan ve ormanları karış karış gezmiş bulunanlardan mikdâr-ı kâfi eşhâs icrâ-yı taharriyât zımında sûret-i mahremânede iş başına çıkarıldığı ve eşhâs-ı merkûme bir sûret-i hakîmânede cüz'î mükâfatlarla itmâ' edildiği hâlde, hem yataklar ve hem de eşkiyâ çetelerinin suhûletle elde edilebileceklerini ve bu husûsu der'uhde edecek esdikâ-yı bendegân-ı hazret-i Hilâfet-penâhîlerinin nâdir bulunmadığını mübârek ve mukaddes atabe-i ulyâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîlerine arza cür'et eylerim, fermân... Fî 11 Muharrem, Sene 1309 ve fî 4 Ağustos, Sene 1307, Pazar.

Diğer Bazı Konu Başlıkları

- Tarihî eser kaçakçılığı
- Hayır eserlerinden harap olanların tesbiti
- Gabn-ı fahiş (Alış-verişte fesat, aldatma)
- İskeçe Tütün üreticileri ile Reji idaresi arasındaki ihtilâl
- Mahkemelerde şahıs hukukunun zayi olduğu
- Hitta-i Hicaziye'de urban tasallutunun ve ifsâdâtının men'î hususu
- İrâde olmaksızın Akka Liman reisinin değiştirildiği
- İstinaf Müddeiumumî muavinlerinden İsmail Hakkı Bey'in Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın delâletiyle bir bankaya müşâvirlik yaptığı...

Hafiyye Teşkilâtının Lağvı Meselesi

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Hafiyye Teşkilâtı'nın lağvı gündeme gelmiş, ancak böyle bir teşkilâtın gerekliliği de göz ardı edilememiştir. Bu meyanda, gizli istihbaratın önemi ve vazgeçilmezliği "Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ"da dile getirilerek; "her devletde serâ'ir-i umûru tafahhus için me'mûrîn-i mahsûsanın lüzûmu" vurgulanmış ve ideal bir çizgide istihbârâtın yapılması zarûreti bir kez daha belirtilmiştir. Bununla beraber, "sâir devletlerde mer'î usul dâiresinde serâir-i zâbitaya vasıta olacak me'murlar istihdâm olunmak ve kanunen selâhiyeti olmayan hiç bir daire ve şahsı buna tavassut etmemek üzere" hafiyyelüğün ilgâ edildiği ifade edilmiştir.⁵¹

Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ mazbatasından anlaşıldığına göre, Hafiyye Teşkilâtı, bilinenin aksine tamamen lağvedilmemiş; ancak teşkilât içindeki gayr-ı resmî ve kanunsuz unsurların temizlenmesi karar altına alınmıştır ve bu karar 25 Temmuz 1908'de vilâyet ve sancaklara telgrafla bildirilmiştir.⁵²

Bu konuya dair "Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ Mazbatası"nın sûreti:

⁵¹ BOA, Y.E.E., 71/A-49.

⁵² *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz bir Mart Hâdisesi, Ali Cevdet Bey'in Fezlekesi* (Haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1985, s. 161.

"Te'kîden ihsân buyrulan kânûn-ı esâsî ve afv-ı umûmî ve intihâb-ı meb'ûsân kararı muvaffakiyet-i bâhire-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri eser-i mahzûl olmak üzere, ale'l-husûs Rumeli Vilâyât-ı selâsesi'nde hüsn-i te'sîr hâsıl ederek, sükûn-ı âsâyîş başlamış ve çetelerin mahalleri hükûmetlerine teslim-i silâh ile takım takım memleketlerine avdetleri dahi dâhilen [ve] hâricen nazar-ı memnûniyetle görülecek ahvâlden bulunmuş olup ba'de-mâ yapılacak şey, metâlib-i meşrû'a-i tebe'anın is'âfiyle saltanat-ı seniyyenin ve devlet-i aliyyelerinin sa'âdet-i hâl-i memleket esbâbına çalışmak azm-i kat'isinde olduğunu isbâta mas-rûf olmak lâzım gelir. Ve bunu vilâyât-ı selâse müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'dan bugün alınıp manzûr-ı hakâyık-mevfûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî olmak için leffen takdîm kılınan telgrafnâmenin muhteviyâtı dahi te'yîd eder. Erkân-ı cem'iyetten münâsiblerinin Dersa'âdet'e i'zâmı ile arzu olunacak izâhatın anlardan dahi ahzı hakkında müfettiş-i müşârun-ileyhin vâki' olan ihtârına müsâ'adede mahzûr olmayup bi'l-akis bunda te'yîd-i esbâb-ı emniyet fâidesi melhûz olmağla, münâsib gördüğü dört beş kişi irsâl eylemesi için müşârun-ileyhe cevap yazılması ve bir de İttihâd Terakkî Cem'iyeti nâmına taraf-ı Meşihat'dan bugünkü meclis-i âcizânemize irâe olunan telgrafnâmenin hâvi olduğu matlabda Rumeli Kıt'ası'nın her tarafından gelen telgraflara nazaran, sunûf-ı askeriye ve her sınıf tebe'a müttehid olup, bu dahi saltanat-ı seniyye ile millet beyninde ilkâ-yı sû-i tefehhüme sebep olan hafiyyelerin kaldırılması ibâresiyle ta'rîf edilmek olduğu ve vâkı'a her devletde serâ'ir-i umûru tefahhus için me'mûrîn-i mahsûsa var ise de bunların sıfat-ı tâtme-i istikâmetle ittisâfları mültezem olmağla berâber, lede'l-îcâb bir şahıs hakkında vazîfe-i tarassud, nâmûsa dokunulmayacak ve hiç bir kimseye ma'lûm olmayacak ve hatta ta'kîb olunan kimseye hiss-i mu'akkabet verilmeyecek sûrette cereyân eylemekte bulunduğuna binâen sâir devletlerde mer'î usûl dâiresinde serâir-i zâbıtaya vâsıta olacak me'mûrlar istihdâm olunmak ve kânûnen selâhiyeti olmayan hiç bir dâire ve şahsı buna tavassut etmemek üzere hafiyyeliğin ilgâ olunduğu matbu'âtun teblîgât-ı resmîye kısmında i'lân ile vilâyâta ve Şehre-mâneti'ne ve kâffe-i devâire ana göre teblîgât icrâsı müttehiden tezekkür ve tensîb kılınmağla muvâfık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâneleri olduğu halde olvehile îcâb-ı icrâ kılınacağı muhât-ı ilm-i âlî buyruldukta ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i Vel'yyü'l-emr efendimizindir.

Fî 1 Receb, sene 326

16 Temmuz sene 324.

Sadrazam	Şeyhülislâm	Adliye Nazırı	Meclis-i Vükelâya Me'ûr
Sa'îd	Cemâleddin	Abdurrahman	Kâmil
Harbiye Nâzırı	Bahriye Nazırı	Şurâ-yı Devlet Reisi	Hariciye Nâzırı
Ömer Rüşdü	Hasan Râmi	Hasan Fehmî	Tevfik
Dahiliye Nâzırı	Tophâne-i Âmire Müşîri	Mâliye Nâzırı	

Memdûh	Zeki	Ziyâ
Ticâret ve Nâfi'â Nâzırı	Ma'ârif Nâzırı	Sadâret Müsteşarı ve Evkâf ı Humâyûn Nâzırı Vekîli
Zihni	Hâşim Paşa	Mehmed Ali

Netice

Bu konuda pek çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. II. Abdülhamid devri, bu teşkilât ile büsbütün mahkûm edilmeye çalışılmıştır. Hafiyye Teşkilâtı, bu devir için, "jurnal ve jurnalizmin" tedâî ettirdiği menfi mânâ çerçevesine hapsedilerek, bir iktidar sahibi için zaafiyet olarak gösterilmiş ve bu devrin "yumuşak karnı" haline getirilme gayreti içine girilmiştir. Oysa, şekli ne olursa olsun, her iktidar için istihbârat önemlidir ve her bir istihbârat örgütünün, mercek altına yatırıldığında, müsbet ve menfi yönleri bakımından Hafiyye Teşkilâtı'ndan farklı olmadığı ortaya çıkacaktır.

Hafiyye teşkilâtını sadece II. Abdülhamid'e hizmet eden, onun kişisel emellerini gerçekleştirmede ya da kişisel haklarını korumada kullanılan bir teşkilât olarak görmek yanlıştır. Böyle bir düşünce taraflı ve maksatlı bir düşüncedir.⁵³

II. Abdülhamid'in Hafiyye Teşkilâtı'nda kullandığı şahıslar arasında dürtüst, işinin ehli ve nâmuskâr olanlar bulunduğu gibi, para düşkünü ve mevki, makam hârisi olanlar da bulunmuştur. Ancak bu tür insanların karakterlerini bildiğinden ona göre kendilerine hizmet vermiştir. Aykırı hareketleri görülenlerin işten el çektiler, rildikleri görülmektedir. Meselâ Erzurum'da Ermeni faaliyetlerini izlemeye çalışan Başkomiser Mehmed'in, yapmaya çalıştığı işin, Erzurum Hakimi Nesib Efendi tarafından engellendiğine dair verdiği jurnalın asılsız çıkması neticesinde, yani hâkimin "hüsn-i hâl ashabından" olduğu tebeyyün edince, "devlete bağlı bir hukûk me'mûrunun mahv u perişâniyetine" sebebiyet verdiği için, asılsız jurnal veren başkomiser azledilmiştir.⁵⁴

Mevcut jurnal metinleri ve arşiv belgeleri ışığında Hafiyye Teşkilâtı'na bakıldığında, bu teşkilâtın devlet için olması gereken bir örgüt olduğu açıktır. Ancak, mekanizmayı meydana getiren yegâne unsur "insan" olduğu göz önüne alındığında, teşkilât içinde ideal çizgiden sapmış bir çok kişinin yer aldığı görülecektir. Çünkü işin nihayetinde, hafiyyelik, istendiğinde kazanç getiren bir sanat haline getirilebilir, II. Abdülhamid döneminde de getirilmiştir. Bunun örnekleri çok olmuştur ve her zaman da olacaktır. Şahsî menfaat temini dışında hiç bir düşüncesi olmayan, ilgili-ilsiz pek çok kişinin Saray'a jurnal verdikleri bir gerçektir. Bu teşkilâtın bir zaafi değil tabiatının bir gereğidir. Pek çok insanın içinde bulunduğu faaliyetlerde, her zaman, idealler zaafa uğrayabilir, uğramıştır.

⁵³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "II. Sultan Abdülhamid'in Hal'i ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", *Bellekten*, sayı, 40, s. 705.

⁵⁴ BOA, Y. A. Husûsî, 309/20.